

Kees Combat

Wat moeten we aan met zulke belegen 'bevrijdingspoëzie'?

Is het 'de mooiste Nederlandse bevrijdingspoëzie' die Hans Warren volgens de ondertitel bij de bloemlezing *Die dag in mei vergeet ik niet* heeft gekozen? Wel, misschien, wanneer 'mooiste' betekent, dat mooier niet te vinden was. Niet, wanneer de lezer denkt uitsluitend mooie gedichten te kunnen lezen. Dat wordt door de ervaren bloemlezer, die Warren is, zonder meer toegegeven: 'Men vindt in dit boek naast klassiek geworden poëzie en ontroerende verzen van vrijwel vergeten dichters, ook minder geslaagd werk van bekend gebleven dichters'. En Warren noemt als voorbeeld van dat minder geslaagde werk van bekend gebleven dichters een gedicht van hemzelf, 'Bij een graf'. Het getuigt van zelfkennis, dat hij dit schrijft, maar waarom nam hij deze ballade-achtige tekst dan op? Omdat ze representatief zou zijn voor het niveau van wat hij aanduidt als 'bevrijdingspoëzie'? Of omdat hij het stiekem toch wel leuk vond een eigen winkeldochter te slijten? Een bloemlezer die zelf de dichter is van zijn keuze, maakt zich dan wel kwetsbaar, lijkt me. 'Bij een graf' haalt een gebeuren dichtbij, dat zich als volgt laat beschrijven. Ergens aan de Schelde, in Zeeland, is het lijk van een Engelse soldaat gevonden. Daar dromt men omheen:

Een riep: Daar slaapt een Tommy op het strand!
Glimlachend daar je jong gezicht die glimlach bood;
Maar een schopte wantrouwend in je flank
En mompelde verbitterd: Hij is dood.

Men heeft je hoog begraven in de groene kruin
Daar waar ik mij een rustplaats had gedroomd;
Een houten kruisje en een heuvel aardebruin
En 't eeuwig bruisen van de Scheldestroom.

En dan vertelt de dichter over de meisjes die bloemen brengen bij het graf, en hoe later, als iedereen verdwenen is, hijzelf bij het graf van de onbekende soldaat gaat rusten en denken aan diens geliefde en dat hij haar nooit zal kunnen schrijven over de dood van haar man. Verbitterd constateert hij dat het eerbewijs dat de gestorven soldaat bij officiële herdenkingen van de oorlog wordt gebracht tenslotte verdort in niets dan plichtmatigheid:

Ik zal je rustplaats nooit beschrijven aan je vrouw,
Na deze hulde word je immers toch vergeten?
Plicht is volbracht. Toen 't herfst was heeft met nauw
gebogen kop een schaaap de palmkrans opgegeten.

Geen sterke ballade, die bijvoorbeeld gemakkelijk vervangen had kunnen worden door de welbekende Ballade van John McBaine. Maar laat ik eerlijk zijn:

Combat, Wat moeten we aan met zulke belegen 'bevrijdingspoëzie'?

een romantisch gedicht als dit is misschien toch treffend voor jongere lezers die zich gemakkelijk met de soldaat én de dichter kunnen vereenzelvigen. En wie houdt er niet van kitsch? 't Kan een argument zijn geweest de ballade op te nemen.

Een vleug van poëtische gedrevenheid is al helemaal niet te bespeuren in de flauwe kul van Herman Pieter de Boer (Hallo, hiero!) en de matte regels van Sleutelaar over het bombardement op Rotterdam. Het gaat om twee gedichten die in het eerste van de vier delen - over de aanloop en het begin van de oorlog - volstrekt detoneren. 'Dodenmarsch voor Rotterdam' van Clara Eggink ('Ik waag mij haast niet in die straat / waar gloeiend puin in 't donker staat.') is daarnaast, hoe bonkig sommige distichons ook zijn, een wondertje van taal. En wat Sleutelaar en De Boer misschien nastreven - een zekere nuchterheid - wordt op voornamelijk prozaïsch verantwoorde wijze bereikt in 'Vaderlandse geschiedenis' van Buddingh'. Dat stukje proza in poëzievorm - ik zou het werkelijk geen poëzie willen noemen - haalt tenminste nog de eerste meidagen in Rotterdam en omgeving dichtbij. Maar pas bij Remco Campert - hij ontbreekt evenmin als zijn vader Jan (met diens evergreen 'De achttien doden') - wordt de prozaïsche herinnering wérkelijk poëzie.

Hoe vier je bevrijding?

Merkwaardig vind ik overigens dat het begrip 'bevrijdingspoëzie' niet consequent is gehanteerd. Al in het voorwoord heeft Warren het ook over 'gedichten over bezetting en bevrijding', en met name in het eerste deel staan gedichten, waarin de bezetting in herinneringen wordt teruggehaald. Maar waarom nu de dikwijls veel fellere poëzie die tijdens de oorlog zelf over die eerste meidagen, de bezetting en de onderdrukking van de joden werd geschreven en waarvan heel veel is opgenomen in het *Vrij Nederlandsch Liedboek* van 1 april 1944, nagenoeg ongebruikt is gebleven, kan ik uit geen enkel woord in de verantwoording opmaken. Bevrijding is toch niet te vieren met alleen de gedistantieerde teksten van plichtmatige terugkijkers, voor wie de oorlog in verschillende gevallen tot een anekdote blijkt gereduceerd of, in andere gevallen, een aanleiding blijkt tot herdenkingsretoriek, nuttig voor gelegenheidssprekers? Bevrijding moet gevierd worden met oog voor de nood vanwaaruit in de oorlog zelf mensen over hun lot hebben geschreven, hun nood hebben uitgeschrééuwd voor mijn part, maar niet met labbekakkige versjes die in de verste verte niets te maken hebben met de emoties van toen.

Het lot der joden

De bundel bestaat uit vier delen. Treffender dan dit eerste deel is het hoofdstuk met gedichten waarin de onderdrukking en vervolging van de joden centraal staan. Warren heeft daarbij het naoorlogse gedenken van de slachtoffers als uitgangspunt genomen voor zijn keuzes. Niet zo vreemd, want van de 130 gedichten uit het *Vrij Nederlandsch Liedboek* waren er nog geen tien die de joden tot onderwerp hadden. Die beroemde bundel is toch vooral een weerspiegeling van de gevoelens van opstand en verzet die Nederlanders koesterden. In deze afdeling zijn de vroegste gedichten afkomstig van Presser ('Een

Combat, Wat moeten we aan met zulke belegen 'bevrijdingspoëzie'?

lentemorgen trad je uit ons huis, / in een dun bloesje, zonnig en tevreden'), Fedder (Joodsch kind) en Greshoff (Bede tot de Joden), geschreven toen de afloop van de holocaust nog niet bekend was, terwijl zich later in het koor der treurenden de grondtoon van de immer om het lot der joden rouwende dichters Maurits Mok en Saul van Messel medegedragen wordt door anderen en lateren: Ida Gerhardt, Leo Vroman, Bert Voeten, Hanny Michaelis, Judith Herzberg, en nog recent: Franz Pointl, Erik Spinoy en Anna Enquist. Verschillende prozaschrijvers, onder wie Harry Mulisch (*De toekomst van gisteren*) en George Steiner (*The Portage to San Cristobal*), hebben zich voorgesteld hoe het zou zijn als Hitler nog geleefd had. Als dichter doet Willem Wilmink dat op het niveau van een jong mens:

Zou er in zulke uitzichtloze tijden
nog iets bestaan als hier en daar een sprank
van moed en hoop, die boeken doet verspreiden,
Jan Campert en Van Randwijk, Anne Frank?
Zou iets van het goede, schone, ware nog bestaan
als het net even anders was gegaan.

Die laatste regels is de stockregel, die van het gedicht een ballade maakt, een referein.

De derde afdeling 'O vrij te zijn' bevat veel poëzie die zich aan de gemiddelde jonge lezer onttrekt en waarvan Warren zelf de kwaliteit niet hoog inschat. De dichters van 'O vrij te zijn' snakken naar de vrijheid. Hier zijn het dan ook vooral de dichters van '44, '45, die zich laten horen: Aafjes, Donker, Den Doolaard, Schuur en Foppema, Theun de Vries en Van Vriesland, en zelfs Nijhoff, Bloem en Engelman slaan een heel hoge toon aan.

Bitter weinig grote poëzie

De charme - als men dat zeggen mag: Dresdens probleem van hoe en of je esthetisch genieten mag van literatuur, geënt op dood en ellende, zie zijn essay *Vervolging, vernietiging, literatuur* -, ik herhaal, de charme van deze bloemlezing ligt dan ook vooral in de laatste afdeling. Daarin zijn het naast enige ouderen - als Max Dendermonde, C.J. Kelk en Yge Foppema - vooral 'naoorlogse' dichters die de titel van deze bloemlezing waarmaken: Remco Campert, J.B. Charles, Guillaume van der Graft, Ed Leeftang, Gerrit Kouwenaar, J.A. Deelder en Eva Gerlach.

Deze afdeling kan het opmerkelijke gebrek aan kwaliteit niet goedmaken. *Die dag in mei vergeet ik niet* biedt, voor weinig geld gelukkig, een inzicht in het reageren op en nadenken over die periode van bevrijding, met de herdenking waarvan wij in dit vijftigste jaar na de oorlog zonder ophouden bezig zijn.

Dat ze bitter weinig grote poëzie, zoals die van Ida Gerhardt, heeft opgeleverd, we wisten het al. Geen Paul Celan, geen Nelly Sachs, geen Ingeborg Bachmann, wel, merkwaardig genoeg in een land dat tot 1950 veel meer grote dichters kende dan grote prozaschrijvers, auteurs als J. Presser, S. Vestdijk, W.F. Hermans, Harry Mulisch, Marga Minco, David Koker, Philip Mechanicus, Etty Hillesum, Armando en G.L. Durlacher die met hun soms cyni-

Combat, Wat moeten we aan met zulke belegen 'bevrijdingspoëzie'?

sche, soms heel direct-emotionele of beheerst-registrerende verhalen aandacht vroegen voor de oorlog.

Dat we ons nu bevrijd voelen, heeft voor mij, als het gaat om het aandeel van de literatuur in de verwerking van de oorlog, dan ook veel meer te maken met de aanwezigheid van hún werk dan met het doorsnee 'bevrijdingsgedicht'.

De bundel verscheen in een reeks die ook twee prachtige bloemlezingen bevat. *Domweg gelukkig, in de Dapperstraat*, met de bekendste gedichten uit de Nederlandse literatuur, verzameld door C.J. Aarts en M.C. van Etten werd hier al eerder besproken. Willem Wilminks verzameling uit de mooiste liefdesgedichten, *Ik heb de liefde lief*, is de andere. Beide een tientje. Te geef.

Hans Warren, *Die dag in mei vergeet ik niet. De mooiste Nederlandse bevrijdingspoëzie*. Ooievaar Pockethouse. ISBN 90.351.1525.2. Prijs f 10, 182 blz.

J.W. van de Rhee, Rotterdam in: *Geïllustreerd Vrij Nederland*,
2e jaargang no. 12. 31 mei 1942; oplage: ca. 1200 ex.